اياز گل

سنڌيءَ ۾ ٻارن لاءِ شاعري-مختصر جائزو

(1926ع — 2022ع)

A Brief Review of Sindhi Poetry for children

Abstract

IN every society of the world, along with the physical upbringing of children, their mental training is also taken special care. In order to consider children's mental development and training, special attention is paid to creation of literature in each Language and special efforts are taken for it's promotion and improvement.

All nations in the world, who have realized the importance of children's Literature have paid attention to its development. The Literature of other Language have also become rich and wide. Although children's Literature seems simple in terms of it's content, but its importance is never less than other Literature, because children's Literature plays a big role in developing their personality.

The beginning of children's Literature in Sindhi was from the period of British. The Series of children's books and writings in Sindhi are found sufficiently, and it continues even today in different ways, including text books, translations and creation.

Sindhi poets also played an important role in meeting the lack of children's literature. In this respect daily newspapers, monthly magazines, such institutions along with social organizations also played their role, particularly in poetry. In this overview, the literary work, specially in Children's poetry is focussed in this article.

Keywords: Sindhi Children, Poetry, Literary Institutes & orgnanizations, Children's Literature, Fables, Fairy Tales.

عام چَوڻي آهي تہ 'ٻارُ آئيندي جو اَبو آهي!' ٻين لفظن ۾ ٻارُ نہ رُڳو خوشحال آئيندي جي علامت آهي، پر هُو انسان ۽ ڪائنات جي بقاءَ جي علامت پڻ آهي. هاڻي جي انسان پاڻ کي ۽ پنهنجي چوڌاري ڦهليل رنگن ۽ رُوپن کي سلامت رکڻ جو

خواهشمند آهي تہ ڪيس ’ٻارَ‘ جي سُکَ ۽ سلامتيءَ لاءِ هر قسم جا جتن ڪرڻا پوندا. ٻارُ جيئن تہ اسان جو آئيندو آهي، ان لاءِ سندس جيونَ جي جهولَ ۾ اسان جيڪي وجهنداسين، اهڙي هلي اُهوئي اسان کي موٽي مِلندو، پوءِ اُهي گُلَ هجن يا ڪنڊا، مُرڪَ هجي يا لُڙڪ، ساوڪ هجي يا سوڪهڙو!

مشهور انگريزي اديبُ ۽ شاعرُ ورڊس ورٿ (wordsworth) چيو آهي تہ:

”ٻارُ انسان جو ابو آهي! ٻار، سڌو جنت مان اچي ٿو هُو پاڻ سان گڏ سُڪون، خوشي، ايمانداري، نيڪي ۽ پيارُ کڻي اَچي ٿو. ٻارَ جي دل، ماکَ ڦُڙي وانگر شفاف ۽ پاڪ آهي.“ (1)

ان ڪري، اسان کي پنهنجي ٻارن جي شفاف ۽ پاڪ دِليُن ۽ ذهنن تي صحيح تربيت ۽ تعليم وسيلي اهڙا نقش چِٽڻ گُهرجن، جيئن اهڙي هلي اُهي پنهنجي ۽ انسان جي آئيندي سنوارڻ ۾ ڀرپور ڪردار ادا ڪري سگهن. مستقبل جي نئين، ڪارائتي ۽ صحتمند انسان پيدا ڪرڻ لاءِ ٻارن کي بهتر تربيت، تعليم، وِندُر ۽ ادب پيدا ڪري ڏيڻ جي وڏي ضرورت آهي. ٻارن جي جسماني ۽ ذهني تربيت ۽ واڌاري لاءِ گهر، اسڪول، رانديُن جا ميدانَ ۽ لائبريريون اهم ادارا آهن. گهرَ ۾ ٻارَ ماءُ ۽ پيءُ جي تربيت هيٺ رهي، اُتي ويٺي جا آداب سِکندا آهن. اسڪول ۾ علم ۽ ذهانتَ حاصل ڪندا آهن، رانديُن جي ميدانَ ۾ جسماني سگهہَ ۽ تازگي حاصل ڪرڻ سان گڏُ تنظيمي گُڻ بہ سِکندا آهن. هڪ جيڏن سان لاڳاپا ۽ دوستيون وڌائيندا آهن. پر ادب جو مطالعو ۽ لائبريريُن جو اپياس، ٻارَ ۾ آزاد سوچون ۽ خيال پيدا ڪندو آهي.

دنيا جي هر معاشري ۾ ٻارن جي جسماني پرورش سان گڏ، سندن ذهني تربيت جو بہ خاص خيال رکيو ويندو آهي. ٻارن جي حوالي سان سندن ذهني اوسر ۽ تربيت کي نظر ۾ رکندي، هر ٻوليءَ جي ادب جي تخليق ڏي خاص ڌيان ڏنو ويجي ٿو ۽ اُن جي واڌاري ۽ سُڌاري لاءِ ڪوششون ورتيون وڃن ٿيون. دنيا ۾ جن بہ قومن ’ٻاراڻي ادب‘ جي اهميت محسوس ڪري، اُن جي ترقيءَ طرف ڌيان ڏنو آهي، اُتان جي ٻوليُن جو ٻيو ادب بہ شاهوڪار ۽ وسيع بڻجي ويو آهي. ٻاراڻو ادب جيتوڻيڪ پنهنجي مواد جي حوالي سان سادو ڏسڻ ۾ ايندو آهي، پر سندس اهميت، ٻئي ادب کان ڪنهن بہ صورت ۾ گهٽ نہ هوندي آهي، ڇو تہ ٻاراڻو ادب، مستقبل جي نئين ۽ آزاد انسان پيدا ڪرڻ ۾ وڏو مددگار ثابت ٿيندو آهي. اها حقيقت آهي تہ قومن جي تهذيبي ۽ اخلاقي ترقيءَ ۾ ادب جو وڏو ڪردار هوندو آهي. ٻاراڻي ادب جو ان لحاظ کان بہ وڏو مقام جُڙي ٿو ڇاڪاڻ تہ ٻارن جي تهذيبي ۽ اخلاقي ترقي مان ڪنهن قوم جي اخلاق ۽ مهذب هئڻ جو پتو لڳائي

سگهجي ٿو ان ڪري ترقي يافته يا ترقي پذير قومن جي ادب ۾ ٻاراڻي ادب کي پيڙهه واري حيثيت حاصل آهي، ڇو ته ٻارن کي جيڪڏهن ننڍپڻ ۾ ئي ادب سان دلچسپي هوندي ته، اُها وڏي هوندي به برقرار رهندي.

ٻاراڻي ادب بابت هڪ غلط تاثر عام آهي، ته ٻارن جا ليکڪ يا ٻاراڻو ادب تخليق ڪندڙ اديبَ، وڏا اديب شمار ٿي نه ٿا سگهن. جيڪا ڳالهه سراسر غلط آهي. دنيا جي تمام گهڻن ناموَر اديبن ٻارن لاءِ ادب تخليق ڪيو آهي، جنهن سان نه سندن حيثيت گهٽي آهي، نه ئي سندن وقارَ ۽ شهرت کي ڪو ڇيهو رَسو آهي. ورڊس ورٿ، ٽئگور، شرت چندر چٽرجي، مرزا قليچ بيگ، ڪشنچند بيوس ۽ گجراتي ٻوليءَ جي عظيم اديب گجوڀائيءَ ۽ ٻين ڪيترن ناميارن اديبن ۽ شاعرن ٻارن لاءِ تمام گهڻو ادب سَرجيو آهي. سُڌريل ملڪن ۾ ٻاراڻي ادب جي واڌاري تي خاص ڌيان ڏنو وڃي ٿو.

انسائيڪلوپيڊيا برٽينڪا ٻارن جي ادب جي تشريح هن ريت ڪئي آهي:

> children’s literature, Body of written works produced to entertain or instruct young people. The genre encompasses a wide range of works, including acknowledged classics of world literature, picture books and easy-to-read stories, and fairy tales, lullabies, fables, folk songs, and other, primarily orally transmitted, materials. It emerged as a distinct and independent form only in the second half of the 18th century and blossomed in the 19th century. In the 20th century, with the attainment of near-universal literacy in most developed nations, the diversity in children’s books came almost to rival that of adult popular literature.(2)

سنڌيءَ ۾ ٻاراڻي ادب جي شروعات، انگريزن جي دؤر کان ٿي. ان سلسلي ۾ پهريون ڪتاب ننديرام ميرچنداڻيءَ جو ٻارن لاءِ لکيل، درسي ڪتاب ’بابنامو‘ هيو. جيڪو 1853ع ۾ ڇپيو جيتوڻيڪ هيءُ هڪ درسي ڪتاب هيو پر تڏهن به ٻاراڻي ادب ۾ سندس اَهميت پيڙهه جي پٿرَ واري آهي. ان کان به اڳ 1849ع ڇپيل منشي اُڌارام ٿانورداس جي ’آڪاڻي راءِ ڏياچ ۽ سورٺ جي‘ ڪئپٽن جارج اسٽئڪ ’سنڌي گرامر‘ جي ضميمي ۾ شامل ڪئي هئي.

1953ع ۾ سر بارٽل فريئر جي ڪمشنريءَ واري دؤر ۾ جڏهن سنڌي صورتخطي تيار ٿي ته، سنڌي ادب ۾ ٻاراڻن ڪتابن ۽ ٻارن لاءِ لکڻين جو سلسلو به هلي پيو. جن ۾ درسي ڪتابَ، ترجما ۽ تخليقون شامل آهن. انهن ڪتابن ۾ 1954ع ۾ ننديرام ۽ ايلس جون ترجمو ڪيل ”ايسپ جون آکاڻيون“، 1955ع ۾ ميران محمد شاهه اول جو ’سڏا ٿُورو ۽ ڪڏا ٿُورو‘ (جنهن جو خيال ورتل آهي) پوءِ مرزا قليچ بيگ جا ٻارن لاءِ

ترجمو ڪيل ۽ لکيل بيشمار ڪتابَ، خاص اهميت رکن ٿا. انگريزن جي دؤر ۾ جيتوڻيڪ ٻارن لاءِ نثري ڪتابن ۾ لکڻين جو ڳاڻيٽو جَجهو رهيو پر نظم جي ڪتابن جي شديد کوٽ رهي، جو اها مجيل حقيقت آهي تہ نثر کان نظم وڌيڪ اَثرائتو ٿئي ٿو. خاص طور تي ننڍڙن ٻارن کي تہ بيتَ ۽ گيتَ ڏاڍا وڻندا آهن. منجهن آيل حقيقتون ۽ نصيحتون ٻارن جي دل ۽ دماغ تي گهرو اثر ڇڏينديون آهن ۽ اُهي ٻارن کي پڙهڻ، جهونگارڻ ۽ ياد ڪرڻ ۾ سؤلا ٿيندا آهن. ورهاڱي کان اڳ واري دؤر ۾، اسان کي ٻارن جي درسي ڪتابن ۾، جن شاعرن جا گيتَ، نظمَ ۽ بيتَ ملن ٿا، تن ۾ مرزا قليچ بيگ، محمد صديق مسافر، ڪشنچند بيوس، ليکراج عزيز، پيرومل مهرچند، حڪيم فتح محمد سيوهاڻي، جُمع خان غريب، هُوندراج دُکايل، پَرسرام ضياءِ ۽ هري دلگير جا نالا بي حد اهم آهن. درسي ڪتابن جي اَهميت کي آڏو رکي، انهن ذڪر ڪيل سُجاڳ ذهن شاعرن جا لکيل بيتَ، گيتَ ۽ نظمَ ٻارن ۾ بي حد مقبول ٿيا ۽ اڄ تائين رهندا پيا اچن. ان ڏِس ۾ ڪشنچند بيوس جو نالو خاص طور تي ذڪر لائق آهي، جنهن جديد سنڌي شاعريءَ کي نئون موڙ ڏِنو. ان ڪارنامي ۾ سندس ٻاراڻي شاعريءَ جو وڏو ڪردار آهي، هُن ٻارن جي درسي ضرورت لاءِ محمد صديق مسافر سان گڏُ ٻہ ڪتابَ ترتيب ڏنا. (1) ڦُولداني، ۽ (2) سِپون. انهن ڪتابن ۾ ٻارن جي مطالعي لاءِ ٻارن جي مِزاجَ مطابق ٻاراڻا شعرَ ڏنا آهن. ڪشنچند بيوس جو مجموعو 'شيرين شعر' 1929ع ۾ شايع ٿيو جنهن ۾ 43 ٻاراڻا گيتَ ۽ نظمَ موجود آهن. ان کان سواءِ ڪشنچند بيوس ۽ هري دلگير جو ڪتابُ 'مؤجي گيتَ' (ٻاراڻن گيتن ۽ نظمن جو مجموعو) 1935ع ۾ شايع ٿيو جنهن ۾ بيوس جا 15 ۽ هري دلگيرَ جا 4 گيتَ ۽ نظم شامل آهن.

ورهاڱي کان پوءِ واري دؤر ۾ بہ، درسي ڪتابن، ڪجهہ ٻاراڻن رسالن ۽ ڪتابي سلسلن ۾ ڪجهہ شاعرن جا، ٻارن لاءِ لکيل نظم، گيت ۽ ٻولَ شايع ٿيندا رهيا، پر اُهي هڪ جاءِ تي ڪتابي صورت ۾ سهيڙجي نہ سگهيا. (ڪجهہ شاعرن جا هاڻي ويجهڙائيءَ واري دؤر ۾ شايع ٿيا آهن.) انهن شاعرن ۾ مرزا قليچ بيگ، ڪشنچند بيوس، ڪاڪي پيرومل، سليم ڳاڙهوي، الطاف عباسي، استاد بخاري، نثار بزمي، نادم بچل شاهي، بردي سنڌي، رشيد احمد لاشاري، احمد خان، آصف مصراڻي، تنوير عباسي، امداد حسيني ۽ ٻين جا نالا اچي وڃن ٿا. حيرت جي ڳالهہ اها بہ آهي تہ، 1947ع کان 1974ع تائينءَ واري 27 سالن جي ڊگهي عرصي ۾ هتي سنڌُ ۾ ٻارن لاءِ ٻولن ۽ گيتن جو ڪوبہ ڪتاب شايع نہ ٿيو آهي.

73_1974ع کان پوءِ واري دؤر ۾ بهرحال، ان ماٺ ۾ چُرپُر پيدا ٿي ۽ ٻارن لاءِ گيتن ۽ نظمن تي مشتمل ڪتابن ڇپجڻ جي شروعات ٿي، پر اها رفتارَ بہ اطمينان جوڳي نہ هئي. سنڌُ ۾ ٻاراڻي ادب ۽ شاعريءَ کي اڳڀرو ڪرڻ واري حالت مان ڪڍڻ ۾ روزاني اخبارن، ادارن ۽ تنظيمن اهم ڪردار ادا ڪيو. ورهاڱي کانپوءِ 1951ع ڌاري 'بزم گلستان' جو قيام ٿيو.

"سنڌ ۾ ٻارن جي پهرين علمي ادبي تنظيم 'ٻالڪن جي ٻاري' هئي، جنهن جو قيام ددا شيوڪ پوڄراج 1923ع ۾ عمل آندو. ان کي باقاعدي تنظيمي شڪل آڪٽوبر 1926ع ۾ ڏني وئي. پهريون پيرو سنڌ جي ٻارن کي هڪ مضبوط علمي ۽ ادبي پليٽفارم مهيا ٿيو." هن تنظيم جي مرڪزي آفيس هن وقت ويسٽ ممبئي ۾ آهي. (3)

'بزم گلستان' نالي ٻارن جي هن تنظيم جو قيام حيدرآباد ۾ 1951ع ڌاري ٿيو ۽ غلام مرتضيٰ پٺي ۽ مقبولپ تي هن تنظيم جو روح روان هئا. هن تنظيم جي قيام جو مقصد ٻالڪن جي ٻاري، جي کوٽ کي پورو ڪرڻ ۽ورهاڱي کانپوءِ سنڌي ٻاراڻي ادب کي سهارو ڏيڻ هو. (4)

مقبول پٺيءَ حيدرآباد مان 'گُلستان' رسالو جاري ڪيو. جنهن ٻاراڻي ادب جي ترقيءَ لاءِ ڪافي ڪم ڪيو. ڪجهہ سالن کان پوءِ اهو رسالو بند ٿي ويو. ٻاراڻي ادب جي واڌاري لاءِ اياز پاٽوليءَ جي 'گلشنِ ادب' (ٽنڊو محمد خان) جون خدمتون پڻ ياد رکڻ جهڙيون آهن. انهن کان سواءِ سنڌُ جي مختلف شهرن مان ٻاراڻي ادب جا ڪتابي سلسلا جاري ٿيا، جيڪي گهڻو وقت جاري رهي نہ سگهيا ۽ بند ٿي ويا. جن ۾ علمي ۽ ادبي ادارن ان سلسلي ۾ پاڻُ ملهايو تن ۾ "ادره گلستان_ حيدرآباد"، "ٻارن جي ٻاري_ بدين"، "سنڌي ادبي بورڊ_ڄام شورو"، "انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي_ڄام شورو"، "امين ڪتاب گهر_حيدرآباد" جا نالا اَهم آهن. انهن ادارن وڏي تعداد ۾ ٻارن لاءِ ڪهاڻين، گيتن، نظمن ۽ ٻين موضوعن تي مشتمل ڪتابَ ڇپرايا، جڏهن تہ روزاني 'عبرت_حيدرآباد" (ٻارن جي ٻاري) "روزاني هلالِ پاڪستان" (گُلن جهڙا ٻارڙا)، "چٽنگ پبليڪيشن_دادو" (چٽنگ_ سنگت)، "گلشنِ ادب_ٽنڊو محمد خان" (گلشن سنگت)، "پوپٽ پبليڪيشن_ خيرپور" (سنڌي ٻالڪ سنگت)، "سجاڳ ٻار پبليڪيشن_حيدرآباد" (سجاڳ ٻار تحريڪ) ۽ "ساٿي پبليڪيشن_گهوٽڪي" (ساٿي ٻارڙا سنگت) جي نالن سان ٻارن جي تنظيمن جو بنياد وڌو ۽ ٻارن لاءِ رسالن ۽ ڪتابن جو سلسلو جاري ڪيو.

انهن تنظيمن ۽ ادارن، ٻارن جي ادب جي واڌاري لاءِ ساراهڻ جهڙو ڪردار ادا ڪيو ۽ ٻاراڻي ادب جا اَهم ليکڪ پئدا ڪيا، پر اڳتي هلي اهي ادارا بہ روايتي سُستيءَ ۽ مالي مونجهارن جو شڪار ٿي ويا. بند ٿي ويل ڪتابي سلسلن/رسالن ۾ ’جوت‘ جو پهريون شمارو خيرپور مان مختيار ملڪ 1976ع ۾ پڌرو ڪيو ۽ ان جو ٻيون ۽ ٽيون شمارو حيدرآباد مان غفران عاقلاڻيءَ ، حڪيم ميمڻ ۽ مختيار ملڪ گڏجي شايع ڪيا. ان ڪان علاوه حيدرآباد مان ’گلستان‘، ’لالي‘، ’گونج‘ ، ’ٻالڪ‘،’گل‘، ’ارچڪ مرچڪ‘’نئين جوت‘’سنڌي ٻارڙا‘، ’ساٿي‘ ؛ ٽنڊي ڄام مان ’گلڙا‘؛ لاڙڪاڻي مان ’ڏياٽي‘، ’رابيل‘ ۽ ’گلڙا‘وغيره پڻ جاري ٿيا. ماهوار ’مُرڪ‘ ڪراچي، ماهوار ’گُلڙا‘ نالي سان هڪ رسالو شڪارپور مان بہ ايندو هو. اڳتي هلي’ارچڪ مرچڪ‘ سميت ٻيا رسالا بند ٿي ويا. هِن وقت ٻارن جو رُڳو هڪ ئي رسالو ’گُل ڦل‘ آهي، جيڪو سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شوري پاران، 1959ع کان مسلسل شايع ٿيندو رهي ٿو. ان ڪان علاوه ’منڙا ٻار‘ نالي رسالو بہ ڪڏهن ڪڏهن حيدرآباد مان سايع ٿئي ٿو.

1947ع ڪان 1974ع تائين 27 سالن جي هڪ ڊگهي ماٺِ ڪانپوءِ، هتي سنڌُ ۾ ٻارن لاءِ گيتن ۽ نظمن تي مشتمل پهريون ڪتاب، انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجيءَ پاران ’ٻاراڻا ٻول‘ جي نالي سان، جون 1975ع ۾ شايع ٿيو. هي ڪتاب تنوير عباسيءَ جو ترتيب ڏنل آهي. هِن ڪتابَ ۾ مختلف شاعرن جا 25 چونڊ گيت ۽ نظمَ شامل آهن، جن جي ٻولي سليس، سادي ۽ روان آهي. ’ڪتابَ ۾ شامل گيتَ وِندُر ۽ معلومات سان ٽِمٽار آهن ۽ ننڍڙي بَحر ۾ چيل آهن.‘ (5)

هِن ڪتابَ جي شايع ٿيڻ ڪانپوءِ، پنهنجي ذميداريُن کي محسوس ڪندي، پنهنجي ٻالپڻ جو قرضُ لاهڻ لاءِ، نئين ٽهيءَ جي ڪيترن شاعرن (جيڪي هاڻي وڏي عمر وارا ناميارا شاعرَ آهن) پاڻ کان اڳ وارن شاعرن سان گڏجي، ٻارن سان پنهنجي پيارَ جو ثبوت، ٻارن لاءِ گيتَ لِکي ڏنو. شاعرن پنهنجن گيتَن ۽ نظمن وسيلي ٻارن کي علم، سِکيا ۽ وِندُر جو سامان مهيا ڪري ڏنو تہ جيئن هُو آزاد فضائن ۾، انساني ڀائيچاري، اَمن، اخلاق، سچائيءَ ۽ دوستيءَ جي علامت ٿي گُذاري سگهن.

1974ع کان پوءِ خاص طور تي ٻارن جي ملهايل عالمي سال 1979ع کان وٺي هيل تائين، نثر جي مقابلي ۾، ٻارن لاءِ گيتن، نظمن ۽ ٻولن جا مجموعا وڏيڪ تعداد ۾ شايع ٿيا آهن. هِن وقت تائين هند ۽ سنڌُ ۾، سنڌيءَ ۾ ٻاراڻي شاعريءَ جا جيڪي ڪتاب شايع ٿي چُڪا آهن، انهن جو وچور هن ريت آهي:

سنڌيءَ ۾ ٻارن لاءِ شاعريءَ جي ڇپيل ڪتابن جو سال- وار وچور

نوبهار	پيرومل مهرچند	1926ع
شيرين شعر	ڪشنچند بيوس	1935ع
مؤجي گيت	ڪشنچند بيوس/هري دلگير	1935ع
گُلِ نوبهار	جمع خان غريب	1935ع
ٻال چندرما	ٽئگور/ارجن ايسراڻي (ترجمو)	1940ع
لاتيون	گوورڌن محبوباڻي	1958ع
ممتا جون لهرون	ڪلا پرڪاش	1963ع
باغ بهار	پرسرام ضياء	1936ع
ٽِمڪندڙ تارا	ڪمل پياسي	1965ع
بينسري	هوندراج بلواڻي	1967ع
هيرا موتي	هوندراج بلواڻي	1967ع
ٻاراڻيون ٻوليون	ڏولڻ راهي	1967ع
ڪانوَ ۽ بالو	نينوَندرام روچاڻي ’اُپتي‘	1969ع
ٻهڳڙ ٻولُ	ڪشنچند بيوس/ليکراج عزيز	1970ع
ٻار تہ اهڙا (منهنجا ديش ڀاتي)	گنگو شيوارام آهوجا	1970ع
اُٿ ڀارت جي سنتان	منگها رام ديوانو	1972ع
ٽمڪندڙ مُکڙيون	ديال آشا	1974ع
روشن منارَ	ڪنهيا لال ڪرپالاڻي ’هان‘	1975ع
گُلڙن جا گيت	موتي پرڪاش	1975ع
ٻاراڻا ٻول	تنوير عباسي (ترتيب)	1975ع
روز نِڙن رابيل	ادل سومرو	1977ع
سُيان جا ڀِيجلَ	سُوسن مرزا	1977ع
ڪتمنڙا	هوندراج بلواڻي	1977ع
ڪليون ۽ گُل	سندر جڳواڻي ’مجبور‘	1977ع
مامي جون مُچون	هوندراج بلواڻي (ترتيب)	1977ع

گُل ۽ تارا	اياز گل	1979ع
ڌرتيءَ جا تارا	نصير مرزا	1979ع
مُکڙين مالها	ذوالفقار سيال	1979ع
چنڊُ پشم گولو	ادل سومرو	1979ع
ڌرتيءَ جا گُل	منظور ظفر	1980ع
گُل گلابي	روپ ڪمار گهايل	1980ع
هي گيت گُلابي ٻارن جا (ٻه ڇاپا)	استاد بخاري	1980ع ۽ 2015ع
ٽِمر ٽِمر ٽانڊاٽا	مختيار ملڪ	1980ع
ٽِمر ٽِمر ٽانڊاٽا	بيوس/دلگير/عزيز	1980ع
ٻاراڻا گيتَ	اُستاد بخاري (ترتيب)	1981ع
ڪوڏَ ۽ سِپون	نياز پنهور	1981ع
رنگُ برنگي ڦوڪڻا	ڀڳوان نردوش	1981ع
پُتلين جو تماشو	ادل سومرو	1982ع
منهنجي ديسَ جا ٻارَ	ذوالفقار سيال	1982ع
ڦولَ چمن جا	گهنشام ساگر	1982ع
ٻاراڻا گيتَ	سترام داس سائل	1982ع
هندو جيون	هاسارام شرما ’پيئا‘	1982ع
مزيدار گيتَ	هري دلگير	1983ع
گيتَ ڪيڏوڻا	رئيس فرخ/ذوالفقار سيال (ترجمو)	1983ع
دنيا آهي گول	مختيار مڱڻهار	1983ع
پنکڙيون گلابَ جون	ڪمل پياسي	1984ع
ڪِرڻا ڪِرڻا	مقصود گُل	1985ع
بهارَ آئي	ايس.ايس. ناٿاڻي	1985ع
گُلن جهڙا گيتَ	ذوالفقار سيال	1986ع
پوپٽ جهڙا گيتَ	ادل سومرو	1986ع
جهڙا گل گلابَ جا	اقبال شينو	1986ع

جهومر	منوهر بيدي	1986ع
ٻارن جا لوڪ گيتَ	هوندراج بلواڻي	1986ع
گيت گلابي	هري دلگير	1987ع
گل گلاب جا	سوڀراج رامچنداڻي ’عيش‘	1987ع
آءُ وري آءُ	بسنت ڪمار تياڳي	1987ع
چندا ماما	روچو ’خوابي‘	1988ع
جيجل تُنهنجي جهولَ ۾	اهد شيخ	1988ع
گُل ۽ مُکڙيون (ٻه ڇاپا)	اختر درگاهي	2021ع ۽ 1989ع
لفظن جا رانديڪا	ذوالفقار سيال	1989ع
ڏرتي روشن ٿيندي	مختار مڱڻهار	1989ع
ارڇڪ مرڇڪ	هوندراج بلواڻي	1989ع
اُڏر اُڏر ڙي پوپٽڙا	ڪيمن. يو مولاڻي	1989ع
ٻارو اچو ته ڳايون	ديال آشا	1990ع
رم جهم رم جهم	ڀڳوان نردوش	1990ع
سُهڻا ٻال گيت	لڇمڻ ڪڪريجا	1990ع
گيتن جي گُلزاري	ڊاڪٽر نواز علي شوق	1990ع
وڏي اَمان	ٽيڪم آفتاب	1991ع
هڪ سؤ پروليون	هري دلگير	1991ع
سُرها گل ساٽيهه جا	سهندر سرواڻ	1992ع
ٻارُ گُلن جا هارَ	غلام محمد غازي	1992ع
ٻاراڻا گيت	رحيم بخش ’قمر‘	1993ع
روشن تارا گيت	محمد ابراهيم جويو، اعجاز قريشي ۽ ادل سومرو (ترتيب)	1993ع
ٻالڪ پيارا ٻولي پياري	غلام محمد ڀٽي	1993ع
ٻولَ اسان جي ٻارن جا	آصف منياڻوي	1994ع
ڏمڪ ڏم	ڪملا پيسن/تنوير جوڻيجو	1994ع

گُلابي گُلَ	گوهر دائودپوٽو	1994ع
مهڪارَ	خليل عارف سومرو	1995ع
رنگ بَرنگي ڦوڪڻا	ادل سومرو (ترتيب)	1995ع
ٻوليون لوليون ٻارن جون	بيخود بلوچ	1995ع
ٻاراڻا ٻول (ڇهہ واليوم)	احمد خان آصف مصراڻي (ترتيب)	1997ع
مُرڪندڙ مُکڙيون	غلام محمد غازي	1997ع
پيارا پيارا پوپٽڙا	منظور ابڙو	1997ع
گيتن جهڙا ٻار	مشتاق بخاري	1998ع
ٻوليءَ جو اسڪول	وِمي سدارنگاڻي	1998ع
سائنس بخشي سونهن	غلام محمد غازي	1999ع
سُهڻا ٻالڪ سنڌُ جا	عبدالحئي پٽو	2000ع
اَچو تہ الفابيٽ سِکون	وفا منظور چوهاڻ	2000ع
ٻارڙا موچارڙا	حاجي محمد ماهر ٽالپور	2001ع
پنهنجي ديسَ جا ٻارَ پيارا	وفا منظور چوهاڻ	2001ع
چنڊُ ستارا جهوليءَ ۾	مختيار گُهمرو	2001ع
سونهن سنسارَ جي	مشتاق بخاري	2001ع
ڇَهہ ڇَهہ پئسا ٻہ ٻہ پايون	ڪشنچند بيوس/نصير مرزا (ترتيب)	2001ع
هندورو	نارائڻ شيام/هوندراج بلواڻي (ترتيب)	2001ع
اکر اکر سُرهاڻ	ذوالفقار سيال	2002ع
جهڙا تارا جَرڪڻا	علي دوست عاجز	2002ع
گُلابي گُل	آزاد قاضي	2002ع
وطن گُل آ مون لئہ	غلام محمد غازي	2002ع
خوشبوءَ سان ڪيڏو	منظور منگي	2002ع
گول مٿول	هوندراج بلواڻي	2002ع ۽ 2003ع
جيجل جهوليءَ موتيا	ممتاز عباسي	2003ع
ڌرتيءَ جا ٻارَ	محمد علي ماجد	2003ع

اکپوٽَ	مهر خادم	2003ع
رانديڪو (پيو چاپو)	ملهار سنڌي	2003ع
رانديڪن سان راند	غلام محمد غازي	2003ع
سائنس پئي سمجهائي	غلام محمد غازي	2003ع
گيتن جا رانديڪا	ماڻڪ ملاح	2003ع
گيتَ پنهنجي ديس جا	غلام محمد غازي	2004ع
رنگ برنگي گيتَ	غلام محمد پتي	2004ع
ٻالڪ چنڊ ستارا	ملهار سنڌي	2004ع
ٻارَ گُلن جا هارَ	علي محمد ’درد‘ سولنگي	2005ع
سُرها گُل	اظهر گيلاني	2005ع
سُني ترتيب ٻالڪ سنواري	آغا تاج محمد/وفا منظور چوهاڻ (ترتيب)	2005ع
گُل ۽ مکڙيون	ذوالفقار سيال	2006ع
مٽيءَ جا رانديڪا	اَدل سومرو	2006ع
رنگارنگي گيتَ	غلام محمد غازي	2006ع
آءٌ ٻہ جيڪر پڙهڻ وڃان ها	منٺار سولنگي	2006ع
رنگ برنگي گُل	روشن گولاٽي	2007ع
لفظن جا پوپٽَ	سميع سجاد جوڻيجو	2007ع
ٻارَ اکين جا تارَ	رحمت الله ’شوق‘ شڪارپوري/ عبدالجبار عبد (ترتيب)	2007ع
ٻاتا جنين ٻول	پريل دايو	2007ع
ٻِٽ ٻِٽ تنهنجا ٻولَ	نثار بزمي/عبدالجبار عبد (ترتيب)	2007ع
گُل خُوشبو ٻارُ	آزاد بخاري	2008ع
منڙي منڙي لاتِ	روشن گولاٽي	2008ع
پنپوري	غلام محمد غازي	2008ع
ڌرتيءَ جا تارا	نثار بزمي/غلام محمد غازي(ترتيب)	2008ع

مُرڪون	غلام محمد غازي	2009ع
سُرها گُل رابيل جا	اقبال شينو	2009ع
ڏُعائون	ذوالفقار سيال	2010ع
جاڳو ٻارو	بيخود بلوچ	2010ع
ڊبلي ٽي چِٽڪي (ريڊيائي گيت)	نصير مرزا (ترتيب)	2010ع
موتي ۽ مُکڙيون	خليل عارف سومرو	2010ع
اسيمبليءَ جو راڳ	محمد صديق مسافر	2010ع
ماڻڪ موتي	سَتي ڪِلناڻي	2010ع
لنوُن پکيئڙا لاتيون (ديوناگري لپي)	ميرا هنگوراڻي	2011ع
نَچڻا ڪيڏَڻا ڪِلڻا ٻارَ	آزاد بخاري	2011ع
پيارَ منجهان ڏيان پِنگهو لوڏي	دليپ ڪوٺاري (ترتيب)	2011ع
اچو تہ پنهنجو ڳوٺ سُڌاريون	دليپ ڪوٺاري	2011ع
ٻيڙيءَ ۾ چنڊُ	ياسر قاضي	2012ع
علم جي دولت	مرزا قليچ بيگ/مخمور بخاري(ترتيب)	2012ع
روشن تارا	روشن گولاٽي	2012ع
روشن تارا	شمشير الحيدري	2012ع
سُهڻا ٻارَ	علي محمد ’درد‘ سولنگي	2012ع
گُل ستارا ٻارَ	غلام محمد پٽي	2012ع
پنهنجي ٻولي پياري ٻولي	ذوالفقار سيال	2013ع
ڌرتيءَ جا چنڊَ	مختيار گهمرو	2013ع
ٻولَ انمول	عاجز ميرواهي	2013ع
پوپٽَ رنگَ رنگيلا	وفا مولا بخش	2013ع
هلو هلون اسڪول	زيب نظاماڻي	2013ع
اَٺ ماما گوگڙو (ٽي ڀاڱا)	ياسر قاضي (3 ڇاپا)	2014ع، 2016ع ۽ 2018ع
پوپٽُ ڏاڍا پيارا آهن	هوش محمد پٽي	2014ع
جاڳُ او ٻالڪ جاڳ	گوهر سنڌي	2014ع

سُونهن وطن جي	محمد قاسم ڪلوڙ	2014ع
گيت ۽ نظم-معصم مُڪڙيون	ڪرم ٽالپور	2014ع
ٻارَ اکين جا تارَ	پريل دايو	2014ع
گُل ڦل گيتَ	جوهر بروهي	2014ع
ڌرتيءَ جا ٽانڊاڻا	ملهار سنڌي	2014ع
سائنس ڏِنو سوجهرو	آزاد بخاري	2015ع
گُلن جهڙي شاعري پوپٽ جهڙا ٻارَ	مختيار سمون	2015ع
روشن ٻاراڻا ٻولَ	روشن گولاڻي	2015ع
پنهنجا گيتَ پيارا	عاجز ميرواهي	2015ع
پئسو لَڏم پٽَ تان	غلام مصطفيٰ سولنگي	2015ع
نئين دؤر جا ٻارَ	غلام محمد پٽي	2015ع
رَنگا رنگي گيتَ	غلام محمد غازي	2016ع
لولو ڏنم ڪانوَ کي	ياسر قاضي	2017ع
سهڻا سهڻا پيارا ٻار	ناز نصرالله	2017ع
ٻال گلشن	روشن گولاڻي	2017ع
موتين داڻا	علي محمد "درد" سولنگي	2017ع
گُلڙا گُلڙا گيتَ	محمد جواڻ "جانب" سومرو	2017ع
ٻالڪَ ڌرتيءَ ٽانڊاڻا	وحيد محسن	2017ع
مِنڙا ٻارَ	زخمي چانڊيو	2017ع
سُهڻا ٻارَ سمورا	ارباب علي عادل چوهاڻ	2017ع
خلقڻهار	اياز گُل	2017ع
پنهنجو هي اسڪول	اياز گُل	2017ع
رانڊِ روند	اياز گُل	2017ع
لاڏو لاڏي آڻيندو	گوورڌن ڀارتي	2017ع
ننڊڙا جيو	قمرالنساء جوکيو	2018ع
مور نَچي ٿو	روشن گولاڻي	2018ع

ٽانڊاٽا ٽانڊا راتِ	علي دوست عاجز	2018ع
ٻارن جي وِندُر چيستانا ۽ پروليون	مرزا قليچ بيگ	2018ع
منهنجي گُڏي	سنڌيا چندر ڪُندناڻي	2018ع
ننڍڙا ننڍڙا فرشتا پيارَ ڀَريون	ذوالفقار سيال	2019ع
حقُ سُڃاڻ اي ٻارَ	آزاد بخاري	2019ع
قلم ٻارن جي هٿَ ۾	عبدالحئي پيتو	2019ع
واڱڻ مل جي شادي	ڊولڻ راهي	2019ع
چنڊُ بہ منهنجو رانديڪو	ذوالفقار سيال	2020ع
گيتن جي مهڪارُ	غلام محمد غازي	2020ع
بابا مون کي ڪر نہ ڌنار	مور مغيري	2020ع
ڦِر ڦِر سونٽو	غلام محمد پتي	2020ع
واهَہ ڙي تارا گول تارا	غلام مصطفيٰ سولنگي	2020ع
مسافر جون مثنويون	محمد صديق مسافر / مصطفيٰ سولنگي (ترتيب)	2020ع
ٻار بنا ڪهڙو سنسار	غلام محمد غازي	2022ع
منهنجو گُڏڙو منهنجي گُڏڙي	ذوالفقار سيال	2021ع
ننڍَ پري	اياز گُل	2021ع
ڌرتيءَ جا تارا	شيخ نديم تصور	2021ع
آسماني پري	هينا اگناڻي 'هير'	2022ع
پنهنجي دُنيا ڌارَ	ذوالفقار سيال	2022ع
مامو چنڊُ	شهمير سومرو	2022ع

هن مقالي ۾ هند ۽ سنڌُ ۾ شاعريءَ جي (ٻارن لاءِ شاعري) سمورن ڪتابن کي شامل ڪيو ويو آهي، پوءِ بہ ممڪن آهي تہ ڪو هڪ آڌ ڪتاب رهجي ويو هجي، جنهن بابت ڄاڻَ جو انتظار رهندو. يو. ايس. اي آئي ڊي پاران سنڌ ريڊنگ پراجيڪٽ ۽ پاڪستان ريڊنگ پراجيڪٽ تحت، ڪجھ اسڪولن ۾ اضافي ڪورس طور پڙهائڻ لاءِ، ٻارن جي ادب جا ڪافي ڪتاب ڇپايا ويا آهن، جن ۾ ڪجھ ڪتابَ ٻارن لاءِ نظمن تي مشتمل آهن.

هيڏي ڊگهي عرصي ۾ سنڌي ادب ۾ ٻارن لاءِ شاعريءَ جي ڪتابن جي حوالي سان، توڙي جي مٿيون ڄاڻايل تفصيل ڪو گهڻو ڪونهي، پر تنهن هوندي به سنڌي ڪتابن جو هي تعداد ”نه هجڻ کان ڪجهه هجڻ“ واري خيال کي ٽيڪ ڏئي ٿو. نئين ٽهيءَ جا ڪيترائي ليکڪ/شاعر ۽ ڪجهه سينئر اديب/شاعر ان ڏِس ۾ پنهنجي ڪوششن ۾ رُڌل آهن، جن کي ڏِسي ٻارن لاءِ شاعريءَ جي سلسلي ۾ گهڻيون اُميدون رکي سگهجن ٿيون.

مٿين ڄاڻايل شاعرن کان سواءِ به، ڪيترائي شاعرَ اهڙا به آهن، جن ٻارن لاءِ سٺي شاعري ته رَچي آهي، پر سندن ڪتابَ شايع نه ٿيا آهن، تن مان ڪن جا نالا هيٺ ڏجن ٿا. انهن ۾ گهڻا نوجوان آهن ۽ اڄُ به لِکي رهيا آهن-ڪجهه وڏا شاعرَ هاڻي اسان ۾ نه رهيا آهن، پر سندن تخليقي حصو تاريخ جو اهم باب آهي.

شيخ اياز، تنوير عباسي، نياز همايوني، امداد حسيني، لڇمڻ ڪومل، ليکراج هنس، جيوت گوگيا، ڪوڙو مل کِلناڻي، دادا شيوڪ ڀوڄراج، ڪانجي لعل قاصد، حڪيم فتح محمد سيوهاڻي، سائل آزاد، مظفر حسين جوش، بلاول پرديسي، حافظ محمد احسن چنا، بردو سنڌي، الطاف عباسي، علي محمد مجروح، اياز پاتولي، سندر جڳتياڻي، روچي خوابي، ڊاڪٽر الهداد ٻوهيو، شمس الدين عرساڻي، وسيم سومرو، ڪوثر ٻُرڙو، امر اقبال، ماڻڪ ملاح، عبدالحميد آس ڀِٽ، ظفر عباسي، سڄاڳ سنڌي، وزير علي شاد، عبدالعزيز رنگريز، آذر عطا، عاشق هالائي، مير عبدالرسول، قربان منگي، جاويد سوز هالائي، گل بهار باغائي، قربان جهتيال، خاور قبولائي، ڪمال ڄامڙو، منور ابڙو، انجم قاضي، آفتاب نثار جوڻيجو، نواز رُڪڻاڻي، مهر فقير، آغا سعيد، قيوم لالي، عبد مگسي، ناز ميراڻي، طاهر سنڌي، شفن مگريو، شبنم موتي، مرتضيٰ سيال، عابد مظهر، سراج مصطفيٰ جوکيو، عنايت ميمڻ، عاجز جمالي، اختر ٿانوري، اياز لطيف دايو، منظور بيدار، عبدالباري ابڙو، ضمير ڪرل، سڪندر عباسي، خدا بخش ابڙو، احسان لغاري، اشوٿاما، اشوڪ ڪمار شرما، انور جوکيو، ياسمين عمر، بدرالنساءِ جوڻيجو، عيسيٰ ڪوڏ، رضيه ناياب چانڊيو، سُندر خديجه سمون، اياز سومرو، سرور سميجو، شبير بيدار، بدر قريشي، قاضي منظر حيات، زاهد عباسي، مختيار اُنڙ، پنهل پياسي، زبيده ميتلو، روشن جويو، رخسانا سومرو، رام ساگر، ابنِ حيات پنهور، اشرف آصف مصراڻي، اديب الرحمان چانڊيو، آزاد محمد صديق دل، ميمڻ غلام مصطفيٰ مشتاق، درگاهي ميراڻي، انور ابڙو، سائل وسطڙو، صابر نظاماڻي، سيد منظور نقوي، شبير سومرو، اصغر برفت، ناگور سنڌو، اُداس ٿري، بلال بروهي، شجاع سنڌي، شفيع چانڊيو، محمد علي

پنهل، سرور سيف، خالد ڀانڀڻ، سجاد سرور، مير حاجن مير، سميع سجاد، جميل سومرو، ڊاڪٽر بشير احمد شاد، احسان دانش، سڪندر مگسي، سجاد ميراڻي، شيخ ارشاد، علي حسن سرڪي، علي عابد سومرو، رضوان گُل، شوڪت چاچڙ ۽ احسان راهوجو ۽ ٻيا ڪيترائي شاعر جن ٻارن لاءِ مختلف مرحلن تي شاعري سرجي آهي.

حوالا ۽ مَددي ڪتابَ

1. www.enotes.com
2. https://www.britannica.com/summary/childrens-literature#
3. آزاد، خالد ’سنڌي ٻاراڻي ادب جي تاريخ‘ (جلد ٽيون)، سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو، 2016ع، ص 17
4. ساڳيو ڪتاب: ص 19
5. عباسي، تنوير، ”ٻاراڻا ٻول“ انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، ڄامشورو 1975ع
6. ملاح، مختيار احمد ’سنڌي ادب تي هڪ نظر‘ مڪتبہ فريدي، ڪراچي 2021ع
7. ماهوار ”گُل ڦُل“ـ (مختلف مهينن جا رسالا): سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو سنڌ.